

Foto: Anda van Riet

EIGEN INHOUD EERST

Grammaticale regelkennis en het ERK

Deel 2: De ontwikkeling van vormbewustzijn: van chunks naar regels

Het Europees Referentiekader wordt een steeds belangrijker instrument in het Nederlands talenonderwijs. Het mbo werkt er al jaren mee, het voortgezet onderwijs is bezig met een inhaalslag. In een serie van drie artikelen onderzoekt Gerard Westhoff hoe grammaticale regelkennis past in het op competenties gestoelde ERK. In dit tweede deel gaat hij in op de rol die chunks spelen in het taalverwervingsproces.

Gerard Westhoff

Uit het vorig artikel (Westhoff, 2006) valt af te leiden dat het de vraag is of we onze leerlingen helpen door ze vanaf het begin vooral te laten oefenen met het toepassen van grammaticaregels. Voor het beklimmen van de onderste sporten van de ERK-ladder lijkt dat de ontwikkeling van een communicatieve competentie eerder op te houden dan te bevorderen.

Tegelijkertijd is duidelijk dat het wel degelijk nuttig is om eigenlijk al vanaf het begin te werken aan, ook formele, correctheid. Als dat weinig blijkt op te leveren via het systematisch aanbieden van de gangbare grammaticacanon, zullen we dus naar andere oplossingen moeten zoeken. De eerste kwam in het vorig artikel aan de orde. Wie weinig fouten wil horen, doet er goed aan zich te concentreren op het laten oefenen met chunks, frasen, en dergelijke. Maar er worden in de vaklitera-

tuur meer manieren aangegeven om het pad te effenen voor een vormbewustzijn waar op hogere niveaus van geprofileerd kan worden: het systematisch gebruik van zogenaamde correctieve feedback en het aanbieden van simpele vuistregeltjes.

In dit tweede deel ga ik echter eerst nog wat uitvoeriger in op de rol die chunks spelen in het taalverwervingsproces. In een derde en laatste deel over grammaticale regelkennis en het ERK (te verschijnen in een volgende nummer van LTM) komen correctieve feedback en vuistregeltjes aan de orde, waarna ik zal proberen na te gaan wat dit betekent voor de praktijk.

De rol van 'chunks' in het opbouwen van vormbewustzijn

Onder chunks worden over het algemeen kant-en-klare, ongeanalyseerde brokken taal verstaan van meer dan een woord. Ze worden niet vanuit hun onderdelen met behulp van constructieregels geproduceerd, maar zitten al als gehelen in ons geheugen. Dat kunnen op zich zelf complete taaluitingen zijn zoals:

- 'Guten Tag';
- 'Je vous en prie';
- 'I wish I knew'.

Maar vaak zijn het ook een soort halfproducten, modules, die je tot complete uitingen kunt aanvullen met behulp van losse woorden of door ze te combineren met andere chunks. Dat zijn frasen als:

- 'Ich wüßte gern, ...';
- 'Sauriez-vous me dire, ...';
- '... is believed to have been ...'.

In alle gevallen gaat het om stukjes taal die nog behoorlijk gecompliceerd zijn als je ze met behulp van de gebruikelijke grammaticaregels zou moeten construeren. Omdat ze vaak voorkomen, is het veel economischer dat te omzeilen en de hele combinatie meteen te leren alsof het om één enkel woord gaat. Het gebruik van zulke tot één geheel gemaakte, min of meer vaste combinaties wordt *formulaic speech* genoemd, ter onderscheiding van *creative speech*, waarmee taaluitingen worden aangeduid die met behulp van regelkennis uit losse eenheden in elkaar zijn gezet.

'Verchunking'

De rol van chunks wordt in ons onderwijs nogal onderschat. De meeste docenten laten wel eens wat 'Redemittel' leren, maar daar haalt een leerling zijn negen voor het schoolexamen niet mee; 'in eigen woorden' heeft een hogere status. Daarom richt ons onderwijs zich toch in hoofdzaak op het oefenen met het produceren van *creative*

speech. Daar verwachten we het meeste heil van, hetgeen onterecht is. Volgens huidige inzichten zijn chunks belangrijke bouwstenen in het verwervingsproces. Vanuit de cognitieve psychologie komen aanwijzingen dat ons brein bij het leren van een taal voortdurend bezig is om te kijken of combinaties die vaker voorkomen, niet economischer als combinatie kunnen worden onthouden, zodat capaciteit slurpende regeltoepassing achterwege kan blijven. Een onderdeel van het verwervingsproces zou je op die manier kunnen zien als een poging om regelgebruik zo veel mogelijk te kunnen vermijden. Taalverwerving als 'verchunking' zou je kunnen zeggen.

Uit onderzoek (voor een overzicht zie bijvoorbeeld Schmitt, 2004) komen inderdaad steeds meer bevestigingen dat ons brein bijhoudt wat voor combinaties er in het verwerkte taalaanbod zitten en hoe vaak die voorkomen. En dat het probeert zo snel mogelijk de frequentste als zodanig te onthouden; met andere woorden ons brein als zipprogramma (zie bijvoorbeeld Ellis, 2001, p. 49 en verder). Dat is de snelste manier om ruimte te maken in het toch al zo zwaar belaste werkgeheugen. Anders dan veelal wordt aangenomen, staan regels niet aan het begin, maar aan het eind van het verwervingsproces. Volgens deze inzichten is regelkennis eerder een bijproduct van het 'verchunkingsproces'. Door het veelvuldig begrijpen en produceren van taal wordt de vloeistof van onze taalkennis als het ware steeds dikker totdat hij zo verzadigd raakt dat zich regels gaan uitkristalliseren en 'boven komen drijven'; vandaar ook de benaming 'emergentisme' van deze tak van taalverwervingsonderzoek (Ellis, 1998). In deze visie is veel *creative speech* eigenlijk een teken van nog niet 'verchunkt' zijn, een fase die dus overwonnen moet worden.

Zoeken naar regelmatigigheden

Je zou kunnen zeggen dat 'verchunking' een zoeken naar 'regelmatigheden' is. Naar een vorm van 'regels' dus. En het is dan ook niet zo gek dat je in de vakliteratuur chunks soms aangeduid vindt als 'just another grammar', maar dan veel ingewikkelder, genuanceerder, gedifferentieerder en verfijnder, en onoverzichtelijker dan de grammatica die linguïsten hebben verzonnen. Maar het zijn wel die door ons zelf aangelegde 'regels' over de waarschijnlijkheid van combinaties die het begrijpen en produceren van taal sturen.

We weten nog maar heel erg weinig over hoe die 'grammatica' in elkaar zit. Redelijk zeker lijkt alleen dat hij anders georganiseerd en veel doelmatiger is dan de in ons onderwijs veelal aangeboden regels, ook al is hij niet erg stabiel. Bij elke nieuwe confrontatie met

ALGEMENE LEDENVERGADERING 2007
op woensdag 14 februari 2007 in Amsterdam

Het bestuur van Levende Talen nodigt alle leden van harte uit de Algemene Ledenvergadering bij te wonen. Deze vindt plaats op woensdag 14 februari 2007 in het Aristo Zalencentrum te Amsterdam, Teleportboulevard 100, 1043 EJ Amsterdam (op 3 minuten loopafstand van station Sloterdijk). Een plattegrond vindt u op de site van Levende Talen, <www.levendetalen.nl>.

De Algemene Ledenvergadering is dé gelegenheid om met het bestuur van uw vereniging van gedachten te wisselen over hetgeen ons allen aangaat: het belang van goed talenonderwijs. Graag informeren we u tijdens deze Algemene Ledenvergaderingen over een aantal belangrijke stappen die het afgelopen jaar gezet zijn en zullen we u uitgebreid informeren over werkwijze en plannen van Levende Talen rondom de ontwikkeling van specifieke bekwaamheidseisen voor talendocenten.

Stukken voor de jaarvergadering kunt u een week van tevoren lezen op <www.levendetalen.nl> of opvragen via de secretaris, <secretaris@lewendetalen.nl>.

PROGRAMMA

secties

16.00 Ontvangst met koffie en thee
16.30-18.00 Huishoudelijk gedeelte van de secties

algemeen

18.00 Soep met broodjes in het Grand Café
18.30 Huishoudelijk gedeelte
Verslag ALV 8 februari 2006; Jaarverslag VLLT 2005 – 2006; Financieel verslag 2005 – 2006; Financieel verslag bondsrekening 2006; Begroting 2007; Verslag redacties LTM en LTT; Samenstelling bestuur; Afscheid aftredende bestuursleden; Uitreiking Levende Talen Prijs
ca. 21.00 Einde

U kunt zich tot uiterlijk 30 januari op de volgende manieren opgeven: via <www.levendetalen.nl>, vul het digitale aanmeldingsformulier in; door middel van een e-mail aan <secretaris@lewendetalen.nl>, onder vermelding van naam, adres, telefoon, e-mail en sectie. S.v.p. tevens aangeven of u van de maaltijd gebruik wilt maken. U ontvangt geen bevestiging.

Els Mulder, secretaris Levende Talen

taaluitingen komen er immers nieuwe gegevens binnen over de frequentie van combinaties. En net als Maurice de Hondt na elke rimpeling in het politieke leven weer met nieuwe voorspellingen komt voor een te verwachten verkiezingsuitslag, past ook ons brein na elke waargenomen taaluiting op grond van de nieuwe 'tellingen' de voorspellingen aan over de waarschijnlijkheid van combinaties die het in de toekomst zal tegenkomen.

Dit zou betekenen dat ons brein bij het produceren van taal wel gebruik maakt van kennis en regels. Alleen is dat andere kennis dan de (linguïstische) regels die wij gewoonlijk laten leren. Daarmee is die linguïstische kennis op zich niet fout of gediskwalificeerd. Traditionele grammaticakennis helpt om de taal te beschrijven, te verklaren en zelfs dingen te voorspellen, maar je gebruikt hem niet of nauwelijks bij het produceren. Zo kun je met de wet van Archimedes en wat elementaire mechanica beschrijven, verklaren en zelfs voorspellen hoe zwemmen in zijn werk gaat. Maar aan die kennis heb je niet veel om het hoofd boven water te houden.

Om het nog ingewikkelder te maken: dit geldt niet zonder meer voor alle regelkennis. Er blijkt wel degelijk een type regeltjes te zijn dat ook al op lage niveaus kan helpen bij het produceren. Ik kom in het volgende artikel op deze 'simpele vuistregeltjes' nog nader terug.

Maar zoals gezegd, die 'echte' regels die ons brein maakt op grond van zijn tellingen, kennen we nauwelijks en zelfs als dat wel het geval was, lijkt het zeer de vraag of we ze als overzichtelijk regelsysteem zouden kunnen aanbieden en laten leren, al was het alleen maar vanwege zijn waarschijnlijk zeer grote omvang en vertaktheid en het feit dat het bij elk taalgebruik wordt aangepast en uitgebreid. Voorlopig moeten we de opbouw ervan waarschijnlijk maar gewoon aan ons brein overlaten en aannemen dat het die klus op een efficiëntere wijze klaart, als het maar genoeg aanbod krijgt om zijn tellingen op uit te voeren.

De schaar van formulaic en creative speech

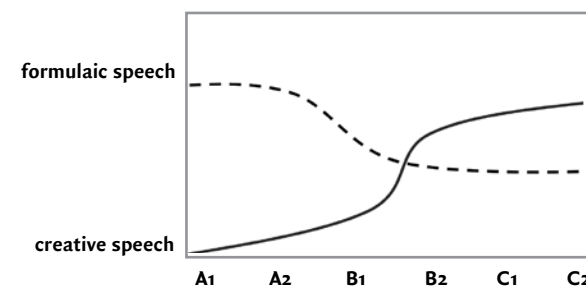
De verankering van de correcte vorm in chunks op de lagere ERK-niveaus is dus waarschijnlijk meer dan een noodoplossing om te voorkomen dat het werkgeheugen 'plat gaat'. Naar het zich laat aanzien lijkt het ook de efficiëntste manier om aan het opbouwen van kennis te werken over wat 'regelmatig' is in een taal.

Verondersteld wordt dat ons kennisbestand aan chunks een hiërarchische opbouw heeft. Korte, eenvoudige chunks onderaan, langere chunks of combinaties ervan daarboven, en daarboven weer combinaties van combinaties (Newell, 1990). Hoe hoger in het systeem, des

te minder vaak ze voorkomen (Newell, 1990 en Newell & Rosenbloom, 1981). Dat betekent dat naarmate je kennisbezit aan chunks rijker en omvangrijker wordt, de economie van het aanleggen ervan afneemt. Het wordt steeds voordeliger (want efficiënter) om voor die weinig voorkomende combinaties regels te gaan toepassen.

Toegepast op het taalverwervingsproces betekent dit dat de meest frequente, korte chunks het eerst worden onthouden (de bekende dingen als 'Guten Tag' en 'Je vous en prie'). Daarmee bouw je ook het snelst een zeker repertoire op van taaluitingen die je met weinig cognitieve capaciteit kunt produceren. Dat geeft ruimte in het werkgeheugen voor chunks die meer capaciteit vragen, omdat ze uit meer onderdelen bestaan en/of aanvulling behoeven voor ze compleet zijn. Bij het groeien van de verzameling komt er steeds meer ruimte voor meer capaciteit vragende, chunkachtige regelmatigheden die wel heel vaak voorkomen maar toch niet meer helemaal in chunkvorm zijn op te slaan, bijvoorbeeld omdat ze in een paar varianten kunnen voorkomen ('Möchtest du noch was ...?'). Je weet dat er waarschijnlijk een werkwoord komt en je hebt ook al een zeker idee over wat dat kan zijn ('fragen', 'trinken').

En zo groeit de ruimte voor *creative speech*. Dat is praktisch, want naarmate de chunks gecompliceerder worden en hun frequentie lager, wordt het gebruiksvoordeel om ze als geheel te onthouden kleiner. Je nadert het stadium waarin het economischer wordt om een eenvoudig regeltje te leren dan een ingewikkelde, moeilijk te onthouden chunk. Samenvattend zouden we, analoog aan de schaar van inhoudelijke competentie en foutentolerantie in het vorige artikel (Westhoff, 2006) de groei van vreemdetaalcompetentie dus ook kunnen weergeven als een schaar tussen het gebruik van *formulaic* en van *creative speech*.

Figuur 1 De schaar van aandacht voor *formulaic* en *creative speech*

In de schaar van aandacht voor *formulaic* en *creative speech* wordt geïllustreerd hoe een taalleerder probeert zo efficiënt en snel mogelijk een repertoire op te bouwen om te begrijpen en begrepen te worden.

1. In het begin heeft de taalleerder het meest aan vaste combinaties die makkelijk 'als één woord' te onthouden zijn en dus weinig hersencapaciteit vragen, én vaak zijn te gebruiken.
2. Door op deze manier het gebruik van capaciteit slurpende regels in eerste instantie te vermijden blijft er meer verwerkingscapaciteit over voor het zo snel mogelijk vergroten van zijn inhoudelijk repertoire.
3. Als er een zekere basis aan elementaire, inhoudelijke taalmiddelen is opgebouwd, komt er ruimte voor het inzetten van regelkennis. Die ruimte is er het eerst voor de allersimpelste vuistregeltjes die heel weinig capaciteit vragen en vaak zijn toe te passen.
4. Bij het groeien van het repertoire worden nieuwe chunks steeds ingewikkelder en kunnen ze minder vaak gebruikt worden. Dat vermindert hun meerwaarde ten opzichte van zeer eenvoudige vuistregeltjes.
5. Op een gegeven moment (volgens het ERK zo ongeveer tussen B1 en B2) begint het stadium waarin het leren van nieuwe chunks niet zo heel veel meer toevoegt. Het gebruik van regelkennis begint steeds economischer te worden.
6. Op de hogere niveaus zien we een mix van het gebruik van *formulaic speech* en taalgebruik waarbij regelkennis in licht toenemende mate enigerlei rol speelt. Die rol moet overigens niet worden overschat. Volgens onderzoek blijft *formulaic speech* ook bij zeer competente taalgebruikers minstens 50 procent van de productie uitmaken. ■

LITERATUUR

- Ellis, N. C. (2001). Memory for language. In P. Robinson (Ed.), *Cognition and Second Language Instruction* (pp. 33–68). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ellis, N. C. (1998). Emergentism, Connectionism, and Language Learning. *Language Learning*, 48(4), 631–664.
- Newell, A. (1990). *Unified theories of cognition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Newell, A., & Rosenbloom, P. S. (1981). Mechanisms of skill acquisition and the law of practice. In J. A. Anderson (Ed.), *Cognitive skills and their acquisition* (pp. 1–55). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Schmitt, N. (Ed.). (2004). *Formulaic Sequences: Acquisition, processing and use*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- Westhoff, G. J. (2006). Eigen inhoud eerst. Grammaticale regelkennis en het ERK. Deel 1: Inzichten uit de taalverwervingstheorie. *Levende Talen Magazine*, 93(8), 14–17.